

Drepturile copilului

— Nici unul nu este vinovat, că așa sunt copiii, nu poți să-i învinuiești pentru așa ceva...

De-abia zilele trecute am realizat cât de des aud acest răspuns în ultima vreme și am început să înțeleg, brusc, semnificația lui.

Să vedem despre ce este vorba.

Pentru a analiza evoluția judecății morale la copii, Jean Piaget a imaginat prin 1930 ceea ce a numit „dileme morale”. Le-am folosit și eu pentru a-mi face lucrarea de licență în psihologie și le-am utilizat și pe terenurile mele din Gorj, așa că sunt familiarizat cu răspunsurile pe care le dau atât copiii, cât și adulții. Iată, spre ilustrare, o astfel de „dilemă”:

Un tată avea doi copii și ambilor le-a interzis să intre în biroul său câtă vreme el nu este acasă. Într-una din zile, unul dintre copii intră în cameră și se joacă cu creioanele colorate de pe biroul tatălui său. Din greșeală, atinge însă călimara și face o pată mică de cerneală pe birou. Peste ceva timp, celălalt copil, vrând să-i facă tatălui o surpriză, intră și el în birou și face ordine prin cameră. Din greșeală, atinge însă și el călimara și face o pată mare pe birou. Ce crezi tu, Ionică, cei doi copii sunt la fel de vinovați sau nu?

Repetată în mai toate culturile lumii, această dilemă morală producea pretutindeni aceeași succesiune de răspunsuri: inițial, copiii spuneau că al doilea este mai vinovat deoarece a făcut o pată mai mare; în stadiul următor, considerau că amândoi sunt la fel de vinovați, căci tatăl le-a interzis ambilor să intre în birou și nici unul n-a respectat ce le-a spus tatăl; de-abia într-un al treilea stadiu, când copiii sunt deja mari, încep să considere că al doilea este mai puțin vinovat, căci a avut o

intenție bună. După această descoperire a punctului de vedere al Celuilalt, a subiectivității interlocutorului, judecata morală se dezvoltă mai departe până la formularea și interiorizarea principiilor morale abstracte (de exemplu, condamnarea morală a furtului, indiferent de autor sau de paguba produsă – un ou sau un bou, de pildă).

Folosesc de peste douăzeci de ani acest exemplu la cursurile mele de introducere în antropologie pentru a ilustra relația dintre egocentrism și etnocentrism și dificilul proces de „descențrare”, de punere în punctul de vedere al celuilalt. Îi întreb deci, mai în joacă, mai în serios, și pe cursanți cum ar răspunde ei la această dilemă morală. De regulă, cineva începe prin a spune că ambii copii sunt la fel de vinovați, căci au încălcat regula, consemnul tatălui de a nu intra în birou. *Bine – zic –, are cineva și altă părere?* Inevitabil, apare apoi și răspunsul de stadiu trei: al doilea e mai puțin vinovat, căci a avut o intenție bună. *Ok – zic eu atunci –, hai să vedem ce înseamnă toate astea!* Și încep să explic. Ei bine, în ultimii doi-trei ani a început să apară, spontan și insistent, răspunsul redat mai sus: nici unul nu este vinovat, căci „așa sunt copiii!”. *Serios?* – îmi vine mie să reacționez, dar mă abțin. Răspunsul mă ia însă pe nepregătite, căci îmi strică toată demonstrația. Piaget nu a primit niciodată un astfel de răspuns (probabil și pentru că nu a întrebat decât copii până în 18 ani), dar nici eu n-am întâlnit această „judecată morală” până recent.

Zilele trecute am realizat că am parte de această judecată inedită doar la cursurile de master, iar cei care răspund astfel sunt deja părinți. Deci nu mai este vorba despre „dezvoltarea judecății morale la copii”, ci despre gândirea morală a părinților. Surpriza s-a transformat astfel, brusc, într-un soi de revelație: *drepturile copilului!* Copilul nu poate fi vinovat pentru simplul motiv că nu trebuie niciodată învinuit, cam așa ar putea fi rezumată noua moralitate a parentingului. Un soi de psihanaliză morală second-hand ocupă deja bibliotecii întregi de sfaturi pentru mame și tați, este interiorizată de tinerii părinți ca o bibliie domestică și devine chiar comportament de control civic: *Să vină protecția copilului la vecini, că-și terorizează copilul, l-am auzit plângând de câteva ori săptămâna asta!*

În spatele acestor practici tot mai frecvente și la noi se află convingerea, împrumutată total eronat tot din psihanaliză, că nu trebuie să frustrezi copilul. Am văzut și în filme, nu-i așa, că un copil dintr-o familie disfuncțională devine, fără voia lui, delincent. Da, se poate, dar a învăța copilul că în viață există și reguli ce trebuie respectate nu înseamnă a-l „abuza”. Unele dintre cele mai timpurii „frustrări” pentru copil constau în faptul că trebuie să facă la oliță sau că, la un moment dat, trebuie să renunțe la sânul mamei. Ce facem, renunțăm și la astea ca nu cumva să-l frustrăm? În plus, dacă atrage atenția asupra importanței evenimentelor timpurii din viață în structurarea ulterioară a personalității, psihanaliza subliniază și faptul că doar frustrarea este structurantă, capabilă să ne transforme în ființe sociale mature și (inevitabil) responsabile. Rezultatul acestei supraprotecții aproape compulsive, provenită adesea din autoculpabilizarea părinților actuali că nu au timp suficient să se ocupe de copiii lor, este opus intențiilor: transformând copilul într-o ființă *a-morală* („nu poate fi vinovat!”), acest model de educație îl *infantilizează* și îl împiedică să devină o ființă morală într-o societate funcțională. Când va ieși din *cocoon*-ul parental și se va lovi de primele reguli – deci interdicții – va exclama precum țăraniul lui Topârceanu confrunțați cu agentul sanitar: *Ce-ai cu noi, mă? Pentru ce să dăm cu var?... Urmează, din prima zi de facultate, Hey, teachers, leave those kids alone!* De acord, dar mi s-a întâmplat să am studenți care s-au revoltat sau aproape că le-au dat lacrimile când le-am spus că au toată libertatea să-și aleagă subiectul de examen, căci au realizat brusc ce înseamnă povara libertății de alegere.

Zilele trecute, la (re)lansarea cărții lui Dorin Bodea *Cine sunt eu?*, mi-au căzut ochii pe niște rezultate la un chestionar realizat de autor: 60% dintre românii angajați în privat sunt de părere că „hoțul neprins este negustor cinstit”, iar 82% consideră că „normele și regulile nu au o strânsă legătură cu viața practică de zi cu zi”. Se cheamă anomie! Nu cumva aceasta ține și de acel „nici unul nu este vinovat”, de a-moralitatea învățată de mic, care îți permite creativitate, dar nu te inițiază și în responsabilitate?

*Ouch. Cu asemenea profesori nu mă mai miră poziția pe care o ocupă învățământul românesc în prezent. Ce s-ar putea răspunde la acest comentariu postat de o doamnă ca replică la textul de mai sus? Că dacă îți permiți să ai îndoieli în privința unei poziții nu înseamnă automat că ești justițiarul poziției opuse? Nu prea mai merge, căci discursul nostru public a devenit de mult dihotomic: ori laie, ori bălaie! Ar fi deci inutil, probabil, să atrag atenția că textul de mai sus nu este o pledoarie pentru (re)introducerea bătăii în școli. Pot doar să-mi cer scuze, cu umilință, că încă le mai cer studenților mei să dea examene și îmi permit să le corectez eu lucrările, și nu ei – adică după *normele profesionale/profesionale* (încă) în vigoare. Este frustrant, de acord, nici mie nu mi-au plăcut examenele – dar cui îi plac? De fapt, nimănui nu-i plac normele, regulile, constrângerile exersate de Alții, adică de stat, societate, angajatori, vecini etc. Este firesc. Doar că viața *socială* nu este în firea *naturii*, ci constă tocmai în astfel de norme, reguli și constrângeri, care se pot negocia, desigur, însă doar pentru a se ajunge tot la norme, reguli și constrângeri, eventual mai bune. Aveți o altă soluție, stimată doamnă?*

Tineretea și bătrânețea alegerilor raționale

Discuția se învâрте, din nou, în jurul neînțelegerii dintre generații. Tonul este mai degrabă de perplexitate decât de agresivitate sau revoltă. „Bătrân” ecumenic, încerc să explic – și să-mi explic –, dar nu prea știu cum. Îmi vine o idee:

— Hai să luăm chestia asta – încep eu și pun mâna pe un mobil așezat pe masă. Pentru „tineri”, acesta este rezultatul unui șir lung de alegeri libere, de care, de regulă, nici nu suntem conștienți: ce marcă, ce model, ce aplicații, ce formă etc. Pentru „bătrâni” erau cel mult două opțiuni: am sau nu am telefon și pot să vorbesc la el sau nu. Într-un fel, asta e principala diferență între „bătrâni” și „tineri”: volumul alegerilor.

Se uită toți la mine și așteaptă urmarea, căci exemplul acesta îi surprinde, dar nu le spune mai nimic. Așa că mă lansez într-un discurs lung și sofisticat.

Această diferență – încep eu – este una civilizațională, ca să spun așa, s-a petrecut și se petrece peste tot, nu e o „problemă românească”. În cazul nostru apar și câteva particularități, cum ar fi comunismul, de pildă. Să ne gândim puțin la alegerile în comunism – adică alegerile „bătrânilor”, ale părinților voștri. Când terminai o școală, pensia scria pe fruntea ta: erai repartizat la un loc de muncă pe care, cel mai probabil, nu aveai să-l mai schimbi, aveai sau îți se repartiza o casă de unde, cel mai probabil, nu aveai să te muți, îți întemeiai o familie pe care nu aveai să o mai părăsești și în care fiecare avea rolul său – și așteptai să-ți cumperi un telefon... Telefonul care *este*, ca să-l citez pe clasic, căci altul nu era. Desigur, existau și mici „evadări”, precum faimoasa „rezistență prin cultură” (sau prin agricultură, pentru alții...). Aceasta era un mecanism de apărare,

o „fugă”, dar și o evadare creativă deschisă spre neașteptat. În mare însă, doza de neașteptat, de imprevizibil, de incertitudine era redusă – și așa a fost, în alte moduri și din alte rațiuni, și înainte de comunism. Or, pentru a putea înfrunta viața, așa, în general, omul are nevoie de mecanisme de reducere a incertitudinii. Dumnezeu e cel mai sigur. Comunismul a încercat să-l înlocuiască și să ofere certitudinea unui viitor luminos. Nu i-a ieșit, dar, reducând posibilitățile de alegere, a redus și angoasele incertitudinii: Ne merge rău, dar barem știm ce ne așteaptă. E și asta o consolare, deloc negliabilă!

Gândiți-vă acum ce s-a întâmplat practic peste noapte cu acești „bătrâni”. Aveți libertatea (politică) să alegeți pe cine vreți; aveți libertatea (economică) să vă cumpărați ce vreți; aveți libertatea (socială) să vă alegeți ce meserie și loc de muncă vreți; aveți libertatea (de conștiință) să spuneți ce vreți. Pe scurt: sunteți liberi! Este minunat, dar care e modul de întrebuițare al acestei „libertăți”? Nici cei mai pregătiți n-au avut răspunsul în buzunar. Și asta pentru că, de la n alegeri, s-a trecut brusc la n la *puterea o mie* sau două sau trei... Rețelele sociale au mai multiplicat și ele, exponențial, volumul informației, deci și sfera de alegeri posibile. *Welcome to post-modernity!*

Această postmodernitate – sau cum preferați să o numim – este și o „societate a riscului”, cum spun sociologi faimoși, precum Anthony Giddens sau Ulrich Beck. Ce înseamnă asta? Mai întâi, nu este vorba despre „amenințări”, care au existat dintotdeauna și pretutindeni: epidemii, secete, dușmani etc. „Riscul” este altceva, este *anticiparea* amenințării, a catastrofei. Iar „fără tehnicile vizuale, fără forme simbolice, fără mass-media, riscurile nu sunt nimic” – mai precizează Beck. Dar odată ce sunt imaginate și difuzate pe toate canalele publice, riscurile anticipate obligă la acțiune, chiar dacă, deocamdată, nu s-a întâmplat nimic sau nimic „catastrofal”. Nu a existat și nu există, de pildă, nici o „amenințare” de invadare a României de către refugiații sirieni – ceea ce nu i-a împiedicat însă pe români să trăiască dramatic acest „risc”. Trăim cu toții în această atmosferă a riscului potențial, dar inevitabil care ne constrânge permanent să facem ceva fără a ști cum. „Tinerii” s-au născut în această atmosferă, așa că nu sunt conștienți de ea, așa cum